

ככתבם וכלשונם'

'בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...' —

ונראה שזה נמי בכלל טעמי מצות השמיטה; שלא יעבוד את האדמה כבעל-הבית אלא יהיה מופקר לכל, באשר כל חיי האדם תלוי ביבול הארץ, וכשכל אחד מחזיק שדהו לעצמו כבעה"ב, זה עצמו מפרידו מזולתו, על כן באה המצוה לסלק שם בעלים מיבול הארץ, ולהיות כל ישראל מתאחדים כאיש אחד חברים נמשכין אחר הפנימיות. ויש לומר שמטעם זה החמירה תורה מאד במצות השמיטה וחייבה גלות עליה, אף שאין בה כריתות ומיתת בית דין אלא לאו בעלמא — אלא מחמת שהיא עיקר וכלל גדול בתורה, שזוהי מטרת כל התורה כולה.

והנה בטעם שמיטת כספים הגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה, כי 'עבד לזה לאיש מלוה', ובשביעית נעשו כל ישראל כאיש אחד. ועל כן, כמו שבאיש אחד לא שייך לומר שקצתו הוא עבד לקצתו, כן הוא בשביעית כל הכלל כולו, ועל כן משמט כספים. עד כאן דבריו. ולפי דרכנו הוא מתאים למצות שמיטת הארץ'. (שם משמואל — משפטים. תרע"ו. עוד בטעמי שמיטת כספים ע' במצוטט ביוסף דנת — גטין לו).

דף לט

'ספק לי ואנא איכול' — רש"י ור"ן פרשו שמדובר בפירות ערלה-יודאי בחוצה לארץ, שמותר ליתנם לאדם שאינו יודע שהם ערלה. וזו הלכה מחודשת בערלה בחוצה לארץ, שכל שאין האדם עצמו יודע בודאות — מותר בה. נמצא אפוא שידיעת האיסור מהוה תנאי ומרכיב בחלות האיסור, ולכן אין בהאכלת אדם שאינו יודע, משום איסור 'לפני עור לא תתן מכשול', כי כלפי אותו אדם שאינו יודע, הדבר הוא התר גמור.

ועוד כתב הר"ן: אפילו ישנה הוכחה מחמת 'רוב' שהנם פירות ערלה — אין זו ידיעה ודאית ואינה אסורה, כי כך היא ההלכה למשה מסיני בערלת חוצה לארץ. (וכבר כתבו להוכיח מדברי הר"ן הללו שדין 'הלך אחר הרוב' אינו בתורת ודאי אלא גדרו דין הנהגה במצב של ספק שאינו שקול. ע' במובא בבבא מציעא ו:). ואמנם, הפוסקים לא הביאו דין זה, שמותר לתת ערלת חו"ל ודאית למי שאינו יודע. גם יש להוכיח מכמה ראשונים, שכשיש 'רוב' או הוכחה אחרת, אפילו אינה הוכחה ודאית — אסור.

וכנראה הם פרשו דברי הגמרא בדרך אחרת, כפי המובא בתוס' ר"י הזקן כאן; או שמדובר על ספק ערלה ולא ודאי, או סובר כדעת האומרים שאין איסור ערלה בחו"ל כלל.

נפקא מינה נוספת במחלוקת זו, לענין תערובת פירות ערלת חו"ל בפירות התר; לדעת רש"י והר"ן אין צריך לדין 'ביטול ברוב' כדי להתיר התערובת, כי די בכך שאין ידיעה ודאית על כל פרי שהוא ערלה. ואפילו יאכל התערובת כולה, שנמצא אוכל ודאי אותם הפירות, אין איסור בדבר — שהרי אין כאן ידיעה, וכל שאין ידיעה לאדם, הגם שהינם פירות של ערלה, אינם אסורים אליבא דאמת, וכנ"ל. אבל לשאר הראשונים, נצרכים כאן כל דיני ביטול בתערובות. ואכן כך פסק הש"ך, שגם ערלת חו"ל צריכה ביטול במאתים, וכך יש להורות להלכה, דלא כמי שהקל בזה. (שערי ישר א, ב ו ז. וע"ש דבר חידוש על הכלל שהלכה כדעת המיקל, אפילו יחיד כנגד הרבים, בערלת חו"ל. וע' בחו"א (ערלה יא) הסבר אחר).

האחרונים הקשו על דברי הר"ן, הלא כיון שהנותן יודע שהפירות הינם פירות ערלה, מדוע מותר לו ליתנם לחברו, הלא בכך הוא נהנה מן הפירות, שהרי חברו מחזיק לו טובה, וכשם שאסור לתת במתנה איסורי הנאה לאחרים, גם אם להם מותר הדבר?

דרכים שונות נאמרו בפירוש הדבר; לא דיבר הר"ן אלא באופן שחבירו אינו מחזיק לו טובה, כגון שאינו יודע מי הנותן וכדו'; הנאה כזו שאינה בגוף הדבר אלא הנאה עקיפה, יש אומרים שאינה אסורה אלא מדרבנן, ויש לומר שבערלת חו"ל לא אסרו חכמים, כפי שהקלו בה קולות אחרות; ויש מי שכתב שלא דיבר הר"ן בערלה ודאית אלא בספק ערלה באופן ש'איקבע איסורא'. (ע' בכל זה: שב שמעתא א,ב; מנחת חינוך רמז; חת"ס יו"ד רפו; מהר"ם שיק או"ח שמא; שבט הלוי ח"ג פז. וע"ע: שו"ת בנין שלמה (לרש"ך. ח"ב א,ח נה); דבר שמואל כאן).

(ע"ב) 'כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ...' — יש לפרש, המקיים מצוה אחת על מכונה ובאהבה, כאילו קיים כל המצוות כולן. כי כלל הוא שבדבר 'עצמי' האוחז בחלק ממנו אוחז בכלו, וכיון שהתורה והמצוות נאצלו מעצמותו יתב', שהיא אחדות אמיתית, הרי כשמקיים מצוה אחת כראוי, והוא דבק בו יתב' בתפיסת מצוה זו, כאילו תפס בכללות האחדות. (עפ"י כתר שם טוב. ויסוד הדבר בפירוש המשנה לרמב"ם — מכות).

'... וכל שעוונותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו...' — אין זה חילוק כמותי גרידא, אלא לפי שהכלל בכל מקום שהולכים אחר הרוב, והרי זה שעוונותיו מרובים, אות הוא כי לא קיבל עליו עול תורה באמת, וגם המעשים הטובים שעושה — אינם שלמים, אלא עשאים על מנת לקבל פרס, כי אם היה מרגיש את עצם הטוב של המצוה, בודאי לא היו עוונותיו מרובים. לכן אדם זה אין לו שלימות שיזכה בה לעולם הבא, אלא מקבל שכרו בעולם הזה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. (עפ"י 'חכמה ומוסר' ח"ב קנג. ועע"ש רמג).

'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא' — לא אמרו 'אין נותנים לו' אלא 'ליכא' — כי באמת העולם הזה הגשמי אינו יכול להכיל שכר מצוה, שהוא תענוג רוחני ואינו אלא בעולם הבא. (עפ"י קדושת לוי — פירושי אגדות)

'לעולם שכולו טוב... לעולם שכולו ארוך' — יש להבין, תינח 'עולם שכולו טוב' היינו שאין בו תעורבת רע כלל, שלא כהעולם הזה, אבל מהו 'עולם שכולו ארוך', הלא היה לו לומר 'עולם ארוך'?

אלא שלא כבעולם הזה, ההנאה שיש לו לאדם ברגע אחד, אינה קיימת לרגע הבא, כי חלפה הלכה לה, מה שאין כן טוב העולם הבא אינו תחת הזמן רק יש לו קיום תמיד, נמצא כביכול כל רגע ורגע — ארוך הוא, כאילו כל רגע ורגע כולל את הנצח כולו, מה שאין הפה יכול לדבר ולא האוזן לשמוע. (עפ"י 'חכמה ומוסר' ח"ב קעב)

והארכת ימים בגימטריא: בעולם שכולו ארוך. (בעל הטורים)

'התם בהליכתן שאני' — ואילו במעשה זה כבר גמר מצות אביו והשליך לו הגוולות מלמעלה ולא

היה מורידן עמו, ואחר כך נפל. (תורי"ד. ויש שמוחקים גירסה זו מהגמרא. ע' שיטה לא נודעה למי).

וכל היכא דקביע היזיקא לא סמכינן אניסא דכתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאלו והרגני. ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך... — מתחילה לא אמר לו הקב"ה שיקח עגלת בקר — נראה לפי שבאמת מי שמפקיר עצמו באהבת הש"י למעלה מן הטבע האנושי, גם ההשגחה העליונה מגינה עליו בדרך הפלגה. [וכמו רבי חנינא (בחולין ז:), שלא התירא מכשפים, כי הליכותיו היו למעלה ממערכת חוקי הטבע של כחות הכישוף]. ובאמת מעלת שמואל גבוהה מאד כידוע ולא היה לו לירא מהליכות הטבע, אך מפני שהיה מצטער על העדר מלוכת שאלו, והיתה הליכתו למשוח את דוד בעצבות ובעל כרחו, משום כך היה ירא באותה שעה מהליכות הטבע. ומאחר שירא, השיבו הקב"ה לפי דרכו. (עפ"י מרומי שדה — פסחים ח:)

י"שב אדם ולא עבר עבירה — נותנים לו שכר כעושה מצוה' — רצה לומר שמי שב עצמו בדעתו, שמה שאינו עובר עבירה זהו מפני יראת ה', והרי בכך מקיים הוא באמת מצות בוראו, מצות היראה. (קדושת לוי — אבות ב, י. וכעין זה ב'סידורו של שבת' ח"א שורש ב ענף ב, יא).

ככתבם וכלשונם'

מאחר שנודע שמתן שכרן של מצות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה, היא חיי העולם הבא, שנאמר למען ייטב לך והארכת ימים, והנקמה שנוקמים מן הרשעים שעזבו ארחות הצדק הכתובות בתורה היא הכרת שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, מהו זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכך כך ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך, וכל אותן הדברים בעולם הזה, כגון שובע ורעב ומלחמה ושלוה ומלכות ושפלות וישיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית? —

כל אותן הדברים אמת היו ויהיו, ובזמן שאנו עושים כל מצות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן, ובזמן שאנו עוברין עליהן תקראנה אותנו הרעות הכתובות, ואף על פי כן אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצות ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצות, אלא כך הוא הכרע כל הדברים; —

הקב"ה נתן לנו תורה זו, עץ חיים היא, וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה, זוכה בה לחיי העולם הבא, ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה. והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד — שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלוה ורובי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא... וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט, שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה, שהן חזקו ידיהם לבעוט, ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא כדי שיאבדו ברשעם... נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו: כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה

ושמרתם דרכו — משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העולם הבא וייתב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך ונמצאתם זוכין לשני העולמות, לחיים טובים בעולם הזה המביאים לחיי העולם הבא, שאם לא יקנה פה חכמה ומעשים טובים אין לו במה יזכה... ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ובמשטה וזנות ודומה להם — מביא עליכם כל הקללות האלו ומסיר כל הברכות עד שיכלו ימיכם בבהלה ופחד ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצות כדי שתאבדו מחיי העולם הבא ונמצא שאבדתם שני עולמות, שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון, אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי העולם הבא'. (מתוך הל' תשובה לרמב"ם טא.)

'אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה, בכיבוד אב ואם כתיב... בשילוח הקן כתיב...' —

'בעולם הזה יש רע וחסא ומות — התורה הקדושה אינה משלימה עם מציאות זאת, וכל ענינה הוא לבנות עולם חדש שאין בו שלשה אלה, ואשר סר ממנו ההסתר-פנים השורה בעולם הזה! הוא אשר אמרו 'אין כל מצוה ומצוה...' אם בחמורה שבחמורות ובקלה שבקלות תלויה תחיית המתים, נבין כי תכלית כל המצוות היא תחיית המתים'.

'וחיי עולם נטע בתוכנו'. חיים אלה אינם נגמרים עם המות. המשך יש להם בעולם הנשמות. ולא די בזה. כל התורה היא דרך לחזור לחיי עד בגוף ונפש, ולא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם (ע"ז ה.). אילו זכו ללוחות הראשונים, היה זה ביטול המות בישראל. לא זכינו לכך, אבל "אין כל מצוה ומצוה שמתן שכרה כתוב בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה" — עדיין התורה והכלל-ישראל אינם משלימים עם מציאות המות בעולם, ובכל מצוה יש צליל דק של תחיית המתים, כי זוהי תכליתם של חיי תורה: חיי עד בגוף ונפש גם יחד. (מתוך עלי שור עמ' קלא, תרלט. עע"ש בעמ' תרנה).

דף מ

'גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו — כגון רבי צדוק וחבריו...' — עיקר הגבורה שנשתבחו בה ישראל, היא הקדמת העשייה לשמיעה — קודם כל 'עושי דברו' ורק אח"כ 'לשמוע בקול דברו'. וכמו שאמרו (בשבת פח) שהקדמת 'נעשה' ל'נשמע' הוא רז שמלאכי השרת משתמשין בו. ופירוש הדבר, שזכו ישראל בעת מתן תורה שייקבע בלבבם להיות נמשכים לגמרי אחר השי"ת, כמו המלאכים שמקיימים שליחותם ללא היסוס, פקפוק או מלחמה פנימית. ואף שלאחר החטא חזר אליהם היצר-הרע, יש בכחם של ישראל להתגבר על היצר, ולהיות לבם נמשך אחר רצון ה' במסירות גמורה, גם ללא הבנה ותועלת עצמית.

הרי שעשיית המצוות אצל ישראל-עם-סגולה, עיקרה מחמת שהם מצוות ה', ולא מפני הבנתן — 'שמיעתן'. רק לאחר עשייה כזו זוכים לשמיעה גמורה, שהיא רוח הקדש והשגת התורה לאמיתתה. לא כן אצל אומות העולם, אם כי גדולי חכמיהם חברו ספרי מוסרים ומידות טובות, לדעת אלו

לקולא, זה וזה יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד. ומסופר על לוי שהיה אומר לשמואל: ספק לי פירות ערלה ואני יאכלם (שלא אדע שהם ערלה ודאי, הלכך מותרים הם לי אעפ"י שלגביך הם ודאי ערלה. (רש"י ור"ן). ויש מפרשים שמדובר בפירות ספק, אבל בודאי ערלה אסור לעשות כן. ויש מפרשים שסבר אין ערלה בחו"ל כלל). וכן נהגו רב אויא ורבה בר רב חנן, לספקם זה לזה.

א. הר"ן נוקט, אפילו אם יש 'רוב' לאסור הפירות מדין ערלה, כל שאינו 'ודאי' — מותר, שכך נאמרה ההלכה, ודאה אסור ספיקה מותר. וכמה פוסקים חולקים על כך.
 ב. פירות ערלה המעורבים בפירות התר; לפרש"י והר"ן מותרים בחו"ל בכל אופן, שהרי אין ידיעה ודאית מהו הפרי האסור. אך הפוסקים נקטו להלכה שצריכים לכל דיני 'ביטול ברוב' להתיר, שאין להתיר ודאי ערלה בגלל חסרון ידיעה. וכן פסק הש"ך, שערלת חוצה לארץ צריכה ביטול במאתים להתירה, כדין ערלה בארץ.
 רבי יוחנן הורה לרב יהודה שלא לפרש בדרשותיו הלכה זו שספק ערלה בחו"ל מותר — במקום שמקלים בערלה בחו"ל שלא כדין.

דף לט

עה. איסור כלאי הכרם כיצד? איסור כלאי זרעים כיצד? אלו חילוקי דינים יש ביניהם? ומה ביניהם ובין הרכבת אילן?

כלאי הכרם אסורים בהנאה (פן תקדש המלאה). רבי יאשיה אמר: אינו לוקה משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה שעורה וחרצן במפולת יד. (לא תזרע כרמך כלאים — משמע שזריעת הכרם עצמה תהא בכלאים, דהיינו זריעת כלאים במפולת יד. וגם משמע שיהיו שני מינים מלבד הכרם (ערש"י ותוס').

א. נראה שהלכה כרבי יאשיה. (תוס' ושאר ראשונים).
 ב. כתבו התוס' עפ"י הירושלמי: אעפ"י שאינו חייב משום כלאי הכרם אלא בשלשה מינים, חייב משום כלאי זרעים אפילו על שנים, כגון זרע חטה ושעורה. ואם זרע חטה שעורה וחרצן והתרו בו משום 'שדך לא תזרע כלאים' ומשום 'לא תזרע כרמך כלאים' — לוקה שתיים.

ג. יש אומרים שלא אמר רבי יוחנן אלא לענין מלקות, אבל הם נאסרים אפילו בתערובת מין אחד בין הגפנים. (כן דייקו הראשונים מלשון הרמב"ם כלאים ה.ב. וכ"כ בעצמות יוסף (לח). בדעת רש"י והרמב"ם. ומשמע מדבריו שאין איסור אלא בזרע מין אחד במפולת יד עם הגפן, ודלא כמשמעות הראשונים). ויש חולקים (רבנו תם ועוד). והרמב"ן נקט שבשני מינים שמביא לכרם [כגון מעביר עציץ נקוב בכרם ובו חטה ושעורה, והוסיפו מאתים] מודה רבי יאשיה שנאסרו, ולא אמר אלא לענין מלקות כשזרע כלאים. ומין אחד בכרם מותר לזרוע אף מדרבנן (ריטב"א).

ד. אין צריך שהזרעים יהיו בגומא אחת דוקא (כן הוכיח החזון-איש כלאים א,ו מהירושלמי כלאים רפ"ח). ונראה שאינו חייב אלא אם הזרעים סמוכים זה לזה עד ששה טפחים, שיעור הרחקת כלאי זרעים. (כן צידד שם. והביא אפשרות נוספת, לחייב עד ד' אמות ככלאי הכרם, אך כתב שאין משמע כן מהסוגיא בחולין).

ואפשר שאין צורך במפולת יד ממש, אלא גם כשזרע בזה אחר זה, כל שלא הושרש הראשון עד שהגיע השני — חייב. (כן צדד החזו"א שם).

וכן נראה שצריך שאדם אחד יעשה הכל, אבל אם אחד זרע חרצן ושעורה ואחד חטה — פטורים. ואפשר שאינו חייב אלא כאשר דעתו בשעת זריעה ראשונה לגמור שלשתן. (כן נטה החזו"א שם).

כלאי הכרם אסורים בכל מקום, אם מדאורייתא אם מדברי סופרים. ויש דעה המתירה, כמבואר לעיל.

כלאי זרעים היינו זריעת שני מינים שונים (שאינם אילנות. רמב"ם כלאים א,ו) בתערובת. ואינם אסורים באכילה ובהנאה אף בארץ ישראל (כלאים ח). ובחו"ל סברו כמה מהחכמים שמותר לכתחילה, וכנ"ל.

הרכבת אילן בשאינו מינו (באילן אחר. ויש אומרים אף בירק. וכן המרכיב ירק באילן. ע' סוטה מג) אסורה בכל מקום מדין תורה, ולוקים עליה. (ואין האילן נאסר באכילה ובהנאה. (רמב"ם כלאים א,ז ועוד).

דפים לט — מ

עו. א. האם מקבל אדם תגמול מעשיו בעולם הזה?

ב. האם מקבל אדם שכר ועונש על המחשבה כמעשה? ישב אדם ולא עבר עבירה, האם יש לו שכר על כך?

א. שנינו במשנתנו: כל העושה מצוה אחת מטיבים לו ומאריכים לו ימיו (בעולם הזה) ונוחל את הארץ (— חיי העולם הבא). ופירש רב יהודה 'מצוה אחת' — יתירה על זכויותיו, שהיא מכרעת את הכף מול עוונותיו. ויש מצוות שהן מכריעות אפילו זכויותיו ועוונותיו שוים — זהו ששנינו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא; כבוד אב ואם וגמילות חסדים והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כולם. מצוות אלו נאמר בהן טובה ואורך חיים, ויש בהן גם הנאה לבריות. [אבל היו עוונותיו מרובים על זכויותיו — אין המצוות הללו מכריעות].

א. שיקול זה אינו אלא בדעתו של א-ל דעות, והוא היודע היאך עורכים הזכיות כנגד העוונות. (רמב"ם תשובה ג,ב).

ב. כשם שמצוות שבין אדם לחברו, יש להן פירות בעולם הזה [כי הואיל והביא תועלת לבריות ונהג עמהם בטובה, ימצא טוב גם בעולם הזה. עפ"י פירוש המשנה להרמב"ם — ריש סוטה], כך גם עבירות שבין אדם לחברו, מלבד העונש לעולם הבא יענש גם בעולם הזה, בעבור כי עשה לרעהו רעה (עפ"י סידורו של שבת ח"א שורש ו ענף ב,ב).

רבי יעקב אומר: שכר מצוה בעולם הזה — אֵין, ואין לך מצוה הכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה, שאין תחית המתים תלויה בה, כגון כיבוד אב ואם ושילוח הקן שהבטיחה בהן תורה אריכות ימים וטובה, והכוונה לעולם שכולו טוב, לעולם שכולו ארוך. (לאביי, לפרש"י — אף משנתנו סוברת כרבי יעקב, ומטיבין לו' כלומר מתקיימים לו יום טוב לעולם הבא, על ידי פריעת עונשיו בעולם הזה. ואולם משנת 'אלו דברים' חולקת על רבי יעקב). ואמרו שאילמלי דרש 'אחר' הכתוב הזה כרבי יעקב בן בתו — לא היה חוטא.

גם לפי תנא דמתניתין, יש ימים שרע לו בעולם הזה, לצדיק שזכויותיו מרובים מעוונותיו — כדי למרק עוונותיו. ובאותו יום דומה (לו. עתוס') כמי ששרף כל התורה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת.

ואולם רוב ימיו של צדיק שרוי בטובה כשזכויותיו מרובים על עונותיו. ולהפך — ברשע שרבו עונותיו על זכויותיו, רוב ימיו שרוי ברעה, ופעמים שעושים לו יום טוב כדי לקבל שכר מצוותיו בעולם הזה. (כן פירש אב"י משנתנו — לפירוש רבנו תם ועוד).

המאירי העלה 'להשלים' בין שתי הדעות; 'עיקר הענין ופנת הדת להשלים ביניהם, לומר שאף בעולם הזה יש שכר אלא שהוא מתערב לקצת סיבות, ונמצא עיקרו צפון לעולם הבא'.

ב. מחשבה טובה — הקב"ה מצרפה למעשה (ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו — אמר רב אסי: אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה).

מחשבה רעה — אין הקב"ה מצרפה למעשה (און אם ראיתי בלבי — לא ישמע ה'), מלבד המהרהר בעבודת כוכבים (... איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו... למען תפוש את בית ישראל בלבם אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם). ואף בשאר עבירות, מחשבה רעה שעושה פרי (שקיים מחשבתו ועשה. רש"י), הקב"ה מצרפה למעשה (הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי מחשבותם). ולדברי עולא, העובר ושונה בעבירה, מעתה כשמהרהר לעשות — מצטרפת מחשבתו למעשה ונענש אפילו לא עשאה.

א. כתב המאירי: אף על פי שמחשבה רעה אין נענש עליה כאילו עשה מעשה, אך נענש עליה מאחר שהוא מכוין בהרהורו לכוונת עשיית העבירה ולא נמנע מעשייתה מצד כבישת יצרו אלא מפני שלא נודמן לו לעשות.

ב. אצל עכו"ם הדברים הפוכים; מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, כדרך שנענש עשו על מחשבתו הרעה שחשב על יעקב, ככתוב בעובדיה. ומחשבה טובה שלהם אין הקב"ה מצרפה למעשה, כפי הנראה ממקראות שבדניאל גבי דריוש. (ירושלמי, מובא בתוס').

ישב אדם ולא עבר עבירה, נותנים לו שכר כעושה מצוה. ופירש רבא, כגון שבא דבר עבירה לידו וניצול הימנה, וכפי המעשים שארעו בגדולי החכמים שעמדו בנסיון של עבירה הבאה לידם. וכשלא באה עבירה לידו, אעפ"י שאין נותנים לו שכר כעושה מצוה, ודאי נותנים לו שכר, ואפילו דברים שנפשו של אדם אינה מתאוה להם, יש עליהם קיבול שכר, כמו שאמרו (במכות) לענין אכילת דם. (עפ"י שיטה ל"ג למי).

דף מ

עז. א. אלו חומרות מיוחדות ישנן בחילול השם על פני שאר עבירות?

ב. אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו — מה יעשה?

ג. כיצד נידון האדם והעולם על זכויות ועבירות?

ד. תלמוד ומעשה — מה גדול יותר? מה דינו של מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ?

א-ב. אין מקיפין בחילול השם, אחד שוגג ואחד מזיד. ופירש מר זוטרא: שאין עושים כחנווני (אלא נפרעים מיד). מר בריה דרבינא אמר: לומר שאם היתה שקולה (הכף, שיש לו מחצה זכויות מחצה עונות) — מכרעת.